
דו"קרב לשוני

דיון על מונחי הסיוף

אודי כרמי ושוש שקד¹

המכללה האקדמית תל חי

תקציר

מונחי החינוך הגופני והספורט עברו תהליך ממושך עד שהשתגרו בשפה המקצועית בכל תחום ובכל ענף. המאמר דן במשתנים השונים שיש לתת עליהם את הדעת בעת תרגום מונח לועזי לעברית. הדיון התמקד במונחי הסיוף העבריים ובעיקר במונח "רומח" (פלורט, Fleuret), המציין את אחד מסגנונות הענף. המונחים הרשמיים של הסיוף המודרני הם בשפה הצרפתית. בשנת 1969 הם תורגמו לעברית, ומאז רובם השתגרו בקרב הפעילים. המחלוקת שהתעוררה אז בסוגיית שמות הסגנונות הנהוגים בסיוף נותרה בעינה עד היום. במאמר מוצגים עמדות הצדדים והנימוקים להן, ובסופו הצענו חלופה למונח "רומח".

תאריכים: מונחי ספורט, שפה מקצועית, סיוף, רומח.

הצופה לראשונה בקרב סיוף יתקשה להבין את כלליו המורכבים של הענף ואת אופן קביעת הניצחון. הטרמינולוגיה של הענף אינה מקלה את ההתמצאות בו, בעיקר משום שברוב המדינות משתמשים הפעילים בתמהיל של מונחים בצרפתית, שהיא שפתו הרשמית של ענף הסיוף, במונחים שתורגמו לשפת המקום ובשמות מונחים שנדדו משפות שונות. סוגיית השימוש הלא עקבי במונחי ספורט אינה ייחודית לספורט בכלל ולספורט הישראלי בפרט, אלא היא חלק ממאבקן של אומות על שפתן הלאומית. ואכן, לכל עם יש שפה משלו, המסייעת לגיבושו ולאחדותו. השפה מאפשרת את העברת מורשתה מדור לדור ויש בכוחה של כל שפה להבדיל בין התרבויות השונות (זאנה-זינגר, 2011, עמ' 13). עד תקופת ההשכלה היה השימוש בעברית בדרך כלל לצורכי קודש. מתקופת ההשכלה ואילך השתמשו בעברית גם לצורכי חול. בסוף המאה ה-19 החלה הלשון העברית בארץ ישראל להתממש כשפת דיבור. הפיכתה של העברית ללשון מדוברת התאפשרה הודות למפעלו הלשוני של אליעזר בן יהודה, הנחשב למחיה השפה העברית החדשה. בן יהודה חידש במילונו מילים רבות בהסתמכו על העברית המקראית והתלמודית וכן על הארמית (זאנה-זינגר, 2011, עמ' 76-77). בשנת 1890 ייסד בן יהודה את "ועד הלשון". הוועד קבע נורמות אחידות בעברית, בדקדוק, בהגייה ובמינוח. לקראת קום המדינה החליט "ועד הלשון" לפעול להקמת "האקדמיה ללשון העברית", אך רק בשנת 1953 החליפה "האקדמיה ללשון העברית" את הוועד. מאז האקדמיה משמשת מנוף להרחבת אוצר המילים.

¹ לשני המחברים תרומה שווה למאמר

בשנת תרע"א (1911) קבע "ועד הלשון" עקרונות מנחים בדבר המקורות שיש להסתמך עליהם בחידושי מילים. כך גובשה רשימת הקריטריונים הבאה: (א) מילים עתיקות שנוצרו במרוצת הדורות; (ב) מילים ארמיות במקום שבו חסרות מילים עבריות; (ג) חידושי מילים על פי חוקי הדקדוק והיקש הלשון משורשים עבריים או מדרגה שנייה משורשים שמיים; (ד) מילים לא שמייות, בתנאי שהן מצויות במקורות העבריים. לפי מערך קריטריונים זה, חידוש אוצר מילים אינו כרוך למעשה ביצירה של מילים חדשות, אלא בשימוש במילים מן העברית הקלאסית במשמעותן המקורית או במשמעות חדשה, כשהמגמה הייתה לצמצם במידת האפשר יצירה של צורות חדשות ולנצל מילים קיימות. בדרך זו ביקשו לשמור על צורתן החיצונית של אוצר המילים העברי, אולם צורכי החברה אילצו את "ועד הלשון" וכן גופים ציבוריים אחרים לקבוע מונחים חדשים רבים שאינם מצויים במקורותיה העתיקים של השפה (ניר, 2003, עמ' 184-185).

האקדמיה ללשון מופקדת על התפתחותה הטבעית של הלשון העברית ועל הכוונתה תוך שמירה על טהרתה ותוך מניעה ככל האפשר של השפעת שפות זרות על אופייה. דרכה של האקדמיה ללשון בחידושי מילים במהלך השנים היא רבת היבטים. החברה המודרנית, המצטיינת בדינמיות רבה ובחדשנות בתחומי ידע שונים, המגיעים הנגישים והמיידיים בין תרבויות שונות ובין חברות מגוונות והקצב המואץ של התפתחויות בתחומי החיים השונים לרובדיהם, מגבירים את הצורך במציאת מונחים חדשים לבקרים. בלשון העברית האתגרים גדולים במיוחד משום הצורך לסגל לשון עתיקה למציאות מודרנית ודינמית.

כך השתגרותה של מילה חדשה בשימוש הלשוני בציבור היא סופו של תהליך שראשיתו בהתעוררות הצורך בלקסמה בעקבות מחסור לקסיקלי מסוים. מחסור כזה נוצר כאשר מצוי "חלל מילוני" הנובע מהיעדר מונח שיבטא מושג כלשהו. חסרונו של המונח בולט במיוחד כאשר יש לו "כיסוי מילוני" בשפות אחרות. מכאן מלאכת הקביעה של מונח חדש במסגרת תחום מקצועי מסוים על פי ההליכים המקובלים באקדמיה היא תהליך תלת-שלבי: תחילה דנה במונח ועדה המורכבת מאנשי מקצוע ומבלשנים, לאחר מכן מועברת רשימת המונחים המוצעים לאישורה של ועדת מינוח כללית, ולבסוף דנה בהם מליאת האקדמיה. בדיונים במליאה מתבססים בראש ובראשונה על צורת המילה ועל האנלוגיה בינה לבין מילים אחרות שבמקורות הקלאסיים. באופן כללי ניתן לומר כי באקדמיה קיימת רתיעה מפני שאילת משמע מן האנגלית, שמא תתפרש כחיקוי של מילה זרה ולעיתים גם מפאת אי-התאמה סמנטית (ניר, תשנ"ג, עמ' 160).

ובנושא מאמר זה – המונחים בסיוף, הרי תרגומם לעברית לא נוצר יש מאין. מונחי החינוך הגופני והספורט עברו תהליך ממושך עד שהשתגרו בשפה המקצועית בכל תחום ובכל ענף.

חינוך גופני וספורט בעברית

לפני הקמת המדינה אימצו כל העוסקים בחינוך הגופני ובמקצועות הספורט שפה מקצועית אקלקטית (לקטנית). מורים ומדריכי ספורט שהגיעו ארצה הביאו עימם את שיטתם ואת שפת מולדתם. בעיית המונחים הטרידה את מורי ההתעמלות ואת מדריכי הספורט באגודות. תלמיד שעבר ממדריך אחד לאחר או מבית ספר אחד למשנהו נזקק לזמן ממושך כדי להסתגל למונחים ולהגדרות החדשות (מאיו, 1983).

עלה אם כך צורך לשקוד על המצאה של מונחים עבריים משותפים לכל פעילי הספורט. זכות ראשונים ביצירת מונחים לחינוך הגופני ולספורט שמורה לצבי נשרי (אזולוב) (1878–1973), שהיה ממייסדי החינוך העברי בארץ ישראל והמורה הראשון לספורט של הגימנסיה העברית הרצליה. כשקיבל עליו את הוראת ההתעמלות בגימנסיה בשנת 1907, כמעט שלא היו מונחים בתחום הספורט. במשך שש שנים הוא המציא אותם יש מאין.

על פי עדותו, כדי לקבוע מונח עברי עבור ביטוי לועזי הוא נהג לעמוד על מהות הביטוי, ואז לחפש מילה מתאימה בעברית שתבטא את המהות, גם אם אינה תרגום מילולי מדויק (יהלומי, 2019). בשנת 1913 הגיש נשרי לוועד הלשון רשימה של 180 מונחים וביקש את אישורו. הרשימה כללה מושגים שונים כגון סוגי תרגילים, תנועות, מצבי גוף ושמות מכשירים. למשל, נקבעו בה לראשונה מושגים כמו: "עמידת ראש" ו"ישיבה מזרחית", "קפיצת הנתירה" ו"עמידת הפסיעה", ושמות מכשירים למיניהם: "סוס", "סמוכות", "קורה", "חמור" ו"מקפצה". ברבים מהמונחים אנו משתמשים גם היום. המונחים שאושרו נכללו בספר ההתעמלות הראשון בשפה העברית בעריכת נשרי, גולדשמיט וזוננשטיין, 1913.²

במהלך השנים פרסמו ועד הלשון העברית וממשיכתו האקדמיה ללשון העברית כמה מילוני מונחים לספורט ולחינוך גופני שהתבססו על עבודתו המתמשכת של צבי נשרי, שאף היה חבר בוועדות המקצועיות שאישרו את המונחים. בשנות השישים התפרסמו חוברות בשם "מונחי תרבות הגוף" בחלוקה לפי מקצועות הספורט השונים. הן כללו כ-2,000 מונחים שאישרה האקדמיה על בסיס כרטסת שהכין צבי נשרי, ובה כ-7,000 מונחים. בשנת 1969 פרסם יהושע אלוף, שהיה מראשוני המורים לחינוך הגופני בארץ ישראל והמפקח הראשון על תחום זה בארץ, את הספר "הספורט בעברית". הספר כלל 26 ענפי ספורט וריקודי עם וציון את המונחים העבריים בצד הוראתם באנגלית (אלוף, 1969). בשנת 1971, כשהוא בן 93, נשרי הוציא לאור בהוצאה עצמית את "לקסיקון מונחי החינוך הגופני" ובו 6,737 מונחים. הערכים בלקסיקון כוללים הסבר של המושג, וכן את המונח המקביל בגרמנית ובאנגלית. לצורך חיבור הלקסיקון הקים נשרי ועדת מומחים ובהם בלשנים ואנשי מקצוע בענפי הספורט השונים שעזרו בקביעת המונחים (נשרי, 1970).

לסייף בעברית

עד שנות השישים של המאה ה-20 שלטו בעולם הסיוף שתי אסכולות עיקריות: הצרפתית והאיטלקית. שתי האסכולות נאבקו ביניהן על הבכורה והסתמכו על קביעת המונחים כבסיס לטענתם. הצרפתים ביססו את טענתם לראשוניות על העובדה שהמונחים הרשמיים של הסיוף המודרני הם בצרפתית. האיטלקים תבעו את הבכורה בזכות הספר הראשון להוראת הסיוף של אֶפֶיֶלָה מארוצו (Marozzo) שיצא לאור בשנת 1536, ובו נקבעו מונחי הענף באיטלקית (כרמי, 2013 א'). נציון שההבדלים בין שתי האסכולות באשר למונחים השונים אינם קשורים בהבדלי השפה בלבד, כי אם גם במשמעות השונה של אותם מונחים. כלומר, אותו מונח מורה על שני דברים שונים. רוב מדינות העולם אימצו אחת משתי האסכולות. לדוגמה: גרמניה, הונגריה ואוסטריה אימצו את האסכולה האיטלקית, ואילו ברית המועצות וגרורותיה אימצו את האסכולה הצרפתית.

² נשרי תרגם מגרמנית לעברית את החומר שחיברו גולדשמיט וזוננשטיין.

הסייפים הראשונים בארץ ישראל הגיעו בעיקר מהונגריה בשנות העשרים של המאה ה-20. בשנות השלושים הצטרפו לענף סייפים רבים שעלו ארצה ממרכז אירופה, בעיקר מגרמניה, בגל עלייה שנודע כ"עלייה החמישית" (כרמי, 2013 ב'). האסכולה השלטת בארץ בשנים שלפני הקמת המדינה הייתה אפוא האסכולה האיטלקית שאימצו ארצות מוצאם של העולים. הטרימינולוגיה המקצועית ושמות המונחים שהיו בשימוש באותם ימים היו בשפה האיטלקית. אחרי הקמת המדינה פרשו רבים מוותיקי הענף, ואת השורות מילאו סייפים שעלו ממדינות שונות ששלטה בהן האסכולה הצרפתית. חלק מהם השתמשו בשפת מולדתם, וחלק השתמשו בשפה הצרפתית. השימוש במונחים עבריים היה אקראי ולעיתים שובשה הוראתם המקורית. מתנדבים שהגיעו לארץ מארצות רבות בעקבות מלחמת ששת הימים והצטרפו לפעילות בענף, הוסיפו משלהם לתוהו ובוהו ששרר בלשון המקצועית. חוסר העקביות בשימוש במונחים יצר צורך לקבוע טרמינולוגיה עברית אחידה ומקובלת. ואכן לראשונה בשנת 1969 נקבעו המונחים העבריים של ענף הסיוף. יושב ראש ועדת הסיוף הארצית בהתאחדות לספורט, השופט אמנון כרמי, תרגם את התקנות לתחרויות הסיוף של ההתאחדות הבינלאומית לסיוף וכלל בהן גם "אגרון" למונחי סיוף. 167 מונחים תורגמו לעברית ולצידם צוינו המונחים באנגלית ובצרפתית (כרמי, 1969).³ הפעילים אימצו את המונחים האלה בחום משום שלראשונה הונחלה שפה משותפת לדוברי שפות שונות. עם זאת, עם השנים התפתח דיון סביב חלק מהמונחים, ואף התעוררה מחלוקת באשר להוראתם. נציג להלן את המחלוקת הגדולה ביותר שהתעוררה בסוגיית שמות הסגנונות הנהוגים בסיוף. מחלוקת זו נותרה בעינה עד היום. הדיון בשמות הסגנונות יכול ללמדנו על הדרך שבה נקבעים מונחים עבריים כחלופה למונחים הלועזיים הרווחים ובאופן הקרוב ביותר להוראתם המקורית.

בסיוף המודרני קיימים שלושה סגנונות. בכל סגנון משתמשים בכלי נשק שונה (ראה איור 1). שלושת שמות הכלים המשמשים את סוגי הקרב השונים הם היפונימים⁴ (ניר, תש"ן) של המושג הכללי "חרב", המוכר והמצוי בידע העולם.

איור 1. מימין לשמאל: סייפן, חרב ודקר.

³ גילוי נאות: אמנון כרמי הוא אביו של מחבר המאמר.

⁴ היפונימיה הוא יחס של היכללות בין משמעים, והוא מתבטא בכך שמשמע ספציפי יחסית נכלל במשמע כללי ממנו.

החרב

מקורו של כלי זה בחרב התורכית המעוקלת ובחרב הפרשים (ההוסרים) ההונגרים שאימצוה ככלי נשק לאומי.

תיאור הכלי: הלהב גמיש ומסתיים בחוד קהה. חתך הלהב כמלבן. מגן היד דמוי פעמון גדול שמגן על צידה של כף היד.

אזור פגיעה חוקי: האזור המקנה ניקוד הוא קו המותניים ומעלה, כולל ראש וידיים. השגת ניקוד: כל פגיעה באזור הפגיעה החוקי מעניקה נקודה. הפגיעות מושגות בדרך כלל בתנועת חיתוך (הצלפה).

חרב במשמעות המקראית הראשונה היא כלי הכאה והריגה. המקרא אינו מבחין בין חרב ארוכה, הנקראת גם היום "חרב" ובלשון חז"ל "סיף", ובין חרב קצרה, הקרויה היום בפינו פגיון (ייבין, תשכ"ג, עמ' 1). החרב היא רכיב במחרשה: יתד המחרשה מתחברת לעץ באמצעות חיטוק או שהעץ נכנס לתוך החלל שבקנקן. עץ זה קרוי בערבית "סיף" (חרב). כשהיתד והחרב הופרדו משאר חלקי המחרשה הן יכלו לשמש ככלי לניקוי בארות, "לנקר חליות של באר" (פליקס, תש"ך, עמ' 149). מבנה זה מאפיין למחרשה הערבית מצפון ארץ ישראל, שבה יד המחרשה מתחברת במישרין ליתד. השם "חרב-סיף" מקורו בצורת עץ זה שהוא כפוף ושטוח ובקצהו בית אחיזה ליד, ובכך שונה הוא מן המחרשה הערבית הנהוגה בדרום הארץ, שבה יד המחרשה מחוברת לחרב-"דִּקְר" באמצעות חיטוקי מתכת (פליקס, תש"ך, עמ' 153).

הרומח (הפלורט)

הרומח התפתח מנשק האימונים של הדוקרב.

תיאור הכלי: משקלו כ-500 גרם, ואורך הלהב שלו 90 ס"מ. חתך הלהב הרוחבי מרובע, ומגן היד דמוי פעמון מגן על ידית הכלי ועל היד האוחזת בה. לידיית הרומח היו שלוש גרסאות עיקריות. אלה השפיעו על אופן האחיזה של הסייפים בכלי הנשק ועל הטכניקה שלהם. הידית האיטלקית – דמוית משקפיים, הצרפתית – ישרה כמוט קצר, והאורטופדית, דמוית אקדח – מותאמת לכף היד. כיום משתמשים הסייפים לרוב בידיית האורטופדית.

אזור הפגיעה החוקי: הגוף ללא הגפיים, כשהמסכה היא אזור הפגיעה החוקי ברומח.

השגת ניקוד: פגיעה של חוד הלהב בלחץ של 500 גרם לפחות באזור החוקי מקנה נקודה.

הרומח נוצר מן המזמרות, והוא כלי נשק שלהבו מעוקם כמעין סהרון. המונח "רומח" מופיע בחמישה עשר כתובים במקרא. אולם אין ללמוד מהם דבר על מהותו של הכלי, אלא בלבד שהיה כלי נשק עיקרי בחימושן של יחידות מסוימות בצבא ישראל בימי המלוכה, ואף שימש בימי בית שני. המונח מצוי בערבית, בסורית ובחבשית, וכן שאול הוא במצרית בשיכול אותיות "מרח". הרומח שימש כלי נשק עשוי מתכת להטלה למרחק, ולפי שורשו דומה כי כרוך הוא בהוראה: ריצה, דהירה (ייבין, תשכ"ג, עמ' 7).

הדִּקְר

הדִּקְר הוא 'צאצאו' הישיר של נשק הדוקרב, ומכאן דמיונו הרב לכלי הנשק שבו השתמשו בקרבות אלה.

תיאור הכלי: משקל הַדְּקָר הוא כ-750 גרם, ואורך להבו 90 ס"מ. הלהב עבה ועשוי פלדה קשיחה. חתך הלהב דמוי האות V. מגן היד גדול מזה של הרומח ומכסה את כל כף היד האוחזת בו. ידית הַדְּקָר ישרה או אורטופדית. אזור פגיעה חוקי: האזור המקנה ניקוד הוא הראש והגוף כולו (כולל גפיים). השגת ניקוד: פגיעה של חוד הלהב בלחץ של 750 גרם לפחות באזור החוקי מקנה נקודה.

בקביעת שמות הסגנונות בסיוף היה צריך להביא בחשבון כמה משתנים בזיקה למדיניות קביעת מונחים מבית מדרשה של האקדמיה ללשון, כפי שלמדנו במבוא של מאמר זה: האחד, קרבתם להוראתם המקורית בשפות השונות ובעיקר לשפת הסיוף הרשמית – צרפתית; השני, קרבתם לכלי נשק שמוזכרים במקורות העבריים; השלישי, הסיכוי של המונח החדש להשתרש בלשון הדיבור הרווחת בענף; הרביעי, אופן השימוש שנעשה ב"אביו הקדמון" של הכלי המודרני. מובן שלא כל המשתנים תורמים באותה מידה לתרגומו המדויק של מונח לועזי לעברית ומצדיקים את הבחירה בו, אך הם עשויים להדריך את המתרגמים המחפשים אחר המונח העברי ומבקשים לדייק את קביעתו.

המחלוקת העיקרית שהתעוררה נסבה סביב המונח שמציין את אחד מכלי הנשק של ענף הסיוף – "הפלורט" או ה"רומח". המורה לחינוך גופני ומראשי הספורט בישראל, עמנואל גיל, סבר שהשופט כרמי שגה כאשר קבע את המונח העברי "רומח" לציון ה"פלורט", במקום המונח "סיף" (גיל וכרמי, 1979). להלן נימוקיו: הערך "רומח" שמופיע במילון של אברהם אבן שושן, מתואר כ"כלי נשק קדום בתבנית מוט, ובקצהו חוד של מתכת, מעין כידון קצר" (בן שושן, 1970). המילון השימושי לשפה העברית שערך יהודה גרוזובסקי תומך בהגדרה של אבן שושן: כידון הוא חנית, וזאת בהסתמך על ספר במדבר, כ"ה, ז: "וַיִּקַּח רִמְח בְּיָדוֹ" (גרוזובסקי, 1938). התלמוד מבחין בין ארבעה כלי נשק: "הַסִּיף וְהַפְּגִיזוֹן וְהַרְמַח"⁵. משמע, כיוון שמדובר בפירוש בארבעה כלים שונים, אין הרומח מזוהה עם כלי הסיוף, ולכן זהו כלי נשק אחר.

לביצור טענותיו פנה גיל לשפות לועזיות. השפה הגרמנית מבחינה בין רומח (Spieß), כלי שמחזיקים בשתי ידיים, והוא משמש לדקירה, לבין כידון (Speer) שמשמש להטלה (טור-סיני, 1962). שני כלי הנשק הללו אינם האבות הקדומים של סגנונות הסיוף המודרני המכונים בגרמנית: Sabel, Degen, Florett. בשפה האנגלית שלושת הסגנונות מכונים: Foil, Epee, Sabre. הרומח, על פי הורנבי (Hornby, 1979) הוא "האלברד" (Hallebarde) – מוט באורך של 2-3 מטרים ובקצהו גרזן מפלדה. תיאור זה אינו מזכיר בשום פנים ואופן את ה"פלורט" המודרני. סגנונות הסיוף בשפה הצרפתית מכונים: Sabre, Epee, Fleuret. המילון שערך מרדכי מרק כהן (1979, עמ' 345) קובע שה-Hallebarde הוא "רומח" ואילו ה-Fleuret הוא "סיף". שני הסגנונות האחרים הם Epee ו-Sabre. נציין שבמהדורה מוקדמת פסק כהן (1975, עמ' 475) שהמונח "סיף" מציין את ה-Epee ואת ה-Sabre כאחד. גם השפה הרוסית מבחינה בין הרומח (Rogatina), שנועד לציד דובים, לבין כלי הנשק של הסיוף המודרני: Shpaga (דְּקָר), Sablja (חרב) ו-Rapirai (פלורט).

⁵ משנה כלים, יג, א.

דוברי הרוסית מכנים בטעות את ה"פלורט" בשם "רפיר" (Rapier) ככינויה של חרב פופולרית, שהייתה בשימוש במאות ה-16 וה-17. בשל הנימוקים הללו היה עלינו לכנות את ה"פלורט" בשם "סיף" ולא "רומח". וכיוצא בזה, דְּקָר – Epee, חרב – Sabre וכאמור סיף – Fleuret. אציין שהמורה הדגול צבי נשרי קבע בלקסיקון שחיבר (1970) ששמות הסגנונות בסיוף הם: "חרב", "שלח" (הוא הדְּקָר) ו"סיף" (הוא הפלורט). לא ברור מדוע בחר נשרי במונח שֶלַח, הלקוח מספר נחמיה (ד, יא): "הַבּוֹנִים בַּחֹמָה וְהַנְּשָׂאִים בְּסֶבֶל עֲמֻשִׁים בְּאַחַת יְדוֹ עָשָׂה בְּמִלְאכָה וְאַחַת מִחֻזְקַת הַשְּׁלַח..". דווקא לתיאור הדְּקָר, שכן האקדמיה ללשון קבעה שמדובר בחרב.⁶

עד כאן הצגנו את הטענות התומכות במונח העברי "סיף" לסגנון ה"פלורט". אלא שהטענות המצדדות בקביעת המונח "סיף" ככלי המציין את הפלורט מקפחות את שני הסגנונות האחרים (החרב והדְּקָר), שגם הם נחשבים לסוגי כלי נשק המוחזקים ביד. סיף הוא שם עצם שמתאר את ענף הספורט העוסק בדוקרב באמצעות סוגי חרבות. החרבות הנכללות בכלי הסיוף הן כפי שציינו: רומח, דְּקָר וחרב, כאשר "חרב" היא תרגום שאילה מ"סיף" הערבית. זוהי אם כן מטונימיה,⁷ כלומר, שימוש בתכונה אחת כדי לבטא מכלול של דברים. התבוננות רחבה יותר במונח "חרב" מבחינה דיאכרונית בשפות שמיות אחדות מצביעה על גלגול סמנטי של המונח בהתאם לתקופות השונות בהיסטוריית העמים כפי שנראה להלן:

אכדית: המאות ה-20 עד ה-16 לפני הספירה - harbu במשמעות "מחרשה".

המאות ה-15 עד ה-10 לפני הספירה - harbu במשמעות "ארץ

שוממה", harabu "להיות שמים".

המאות ה-15 עד ה-10 לפני הספירה, - harapu במשמעות "לחתוך".

אוגריתית: המאה ה-14 לפני הספירה - "חֶרֶב".

ארמית עתיקה: המאה ה-10 לפני הספירה והלאה, Sam'al, Sefire

ארמית ממלכתית: חרב "חֶרֶב".

ערבית: המאות הראשונות לספירה - harb במשמעות "מלחמה", haraba

במשמעות "לשדוד".

ניתן לראות כי המונח "חרב" לאורך תולדות העמים קשור בשדה סמנטי של כלי לחימה ושימושיהם. המונח "סיף" שהוא מילה נרדפת למילה "חרב" צעיר יותר והוא נמצא בשימוש החל במאות הראשונות לספירה, כפי שנראה להלן:

ארמית, סורית: המאות הראשונות לספירה - סיפא "סיף".

ערבית: המאות הראשונות לספירה - sayf.

אמהרית: המאות הראשונות לספירה - sayf.

קופטית: המאות הראשונות לספירה - sayf.

שפות דרום-ערביות: המאה ה-20 לספירה - sef "חֶרֶב".

שפות צ'אדיות, שפות אומוטו: המאה ה-20 לספירה - sayf "גרזן, חֶרֶב".

באופן כללי השורש סייף קרוב מבחינה דקדוקית לשורש סו"ף המציין סוף

ואחרית,⁸ והוא קשור סמנטית לסופו של האדם הנלחם בסיף.

⁶ ראו: <https://hebrew-academy.org.il/keyword/%D7%A9%D7%81%D6%B6%D7%9C%D6%B7%D7%97>

⁷ כך חרב הוא כינוי לכלי סיף מסוים, אך הוא משמש להגדרת כל סוגי הכלים כחרבות. וכן – סיף המשמש כשמו של ענף הספורט כשכלי הסיף שנקרא רומח הוא בעצם "סיף" מהשפה הערבית.

⁸ ר' בראשית רבא ק' סימן ט'

מתן הכינוי "סיף" ל"פלורט" אם כך מייצר קושי מבחינה סמנטית, שהרי ה"פלורט" או ה"רומח" הוא בעל מעמד שווה ערך ל"דֶקֶר" ול"חרב" מבחינת הספורט הבינלאומי, מדוע אם כן נייחד את ה"פלורט" ונכלול רק אותו בקטגוריה של "סיף"? זאת ועוד, אם יתורגם ה"פלורט" ל"סיף", הרי לא נוכל לכנות את העוסקים בֶדֶקֶר ובחרב בכינוי "סייפים"! לפיכך, קבע כרמי, אין ברה אלא להמשיך ולאחוז במינוח שנקלט בקרב העוסקים בסיף. כל שלושת הכלים הם כלי סיף. העוסק במקצוע ספורט זה הוא סיף ואילו המקצוע נקרא "סיף" (גיל וכרמי, 1979).

דיון והצעה למונח עברי

במאמר זה הצגנו את המשתנים השונים שיש להביא בחשבון בבואנו לתרגם מונח לועזי לעברית. דנו בניסיון להעניק כינויים עבריים לכלי הנשק של ענף הסיף, המשמשים גם ככינויים של שלושת הסגנונות השונים. הניסיון לעגן את מונחי הענף רק במקורות עבריים ולשאוב מהם את הוראתם מעניק לשפה העברית את הכבוד הראוי לה בין לשונות העולם, אך עלול להחטיא את מלאכת התרגום. שתי ההצעות שהובאו במאמר זה לתרגום המונח הלועזי "פלורט" – כרומח ו/או כסיף – אינן מספקות, משום שהן לא הביאו בחשבון את ההיסטוריה של הכלי, את התפקיד שיועד לו ואת האטימולוגיה של המונח הלועזי. להלן נתאר בקצרה את ההיסטוריה של ה"פלורט" ונציע כינוי עברי חלופי למונח הרווח "רומח".

הֶדֶקֶר והחרב הם כלי נשק קדומים שנועדו לפגיעה ביריב (במלחמה או בדר קרב). ה"פלורט" לעומתם הומצא רק במאה ה-17. בתקופת שלטונו של לואי ה-14 (נולד בשנת 1638, מלך בשנים 1643-1715), הועלתה בחצרו דרישה לקיים דו-קרבות לשם שעשוע. מאמן הסיף האישי של 'מלך השמש', בעל השם המחייב פיליברט דה לה טוש (de La Touche), המציא גרסה של חרב דקה וגמישה, שצדודית הלהב שלה הייתה מלבנית.⁹ כינויה היה "פלורט" (Fleuret). כלי זה שימש בדרך כלל ככלי אימון לקראת דוֹקֶרֶב וככלי בסיסי ללימוד סיוף (Garret et al., 1994). בקרבות המדומים נקטו המתמודדים אמצעי זהירות אלמנטריים, כמו שמירת מרחק סביר, הקפדה שלא לכוון את ה"פלורט" לכיוון הראש וקטימת קצהו של הלהב (Cohen, 2002).

כיוון שה"פלורט" שימש ככלי אימונים בלבד, קצהו לא היה חד כבחרב הדר קרב אלא משונן. כדי למנוע פציעה כוסה קצה הלהב בפיסת עור ששיוותה לו מראה של עלי כותרת זעירים. מכאן כינויו של הכלי – "פרח" או בצרפתית fleuret או באיטלקית fioreto.¹⁰ נציין שבתהליך הספורטיזציה של ענף הסיוף, כלומר, בתהליך הפיכתו מדוֹקֶרֶב לענף ספורט מודרני, נצבעו הקצוות המשווננים של ה"פלורט" ושל הֶדֶקֶר בדיו שבלט על רקע המדים הלבנים של היריבים. סימני הדיו העידו על הפגיעה ביריב – פעולה שכיום שמתבצעת באמצעות מכשור אלקטרוני (כרמי, 2013).

ה"פלורט" אם כן לא נוצר ככלי זין כֶדֶקֶר וכחרב, אלא ככלי אימונים שקצהו דומה לפרח. לאור האמור לעיל מבקשים מחברי המאמר להציע כינוי חלופי לרומח: "סיֶפֶן". הסייפן הוא פרח ממשפחת האירוסים, ושמו הלועזי "גֶלְדִיולָה" גזור מהמילה הלטינית גלדיוס (gladius) – חרב. עליו הם צרים, צבעוניים וזוויתיים בצורת חרב ומכאן שמו העברי. המונח סיֶפֶן מוצדק מכמה סיבות: הסייפן הוא פרח בצורת חרב. הוא מתכתב עם המונח הלועזי "פלורט" – פרח, והוא מעורר אסוציאציה

⁹ טושה (בצרפתית: *Touché*) היא פגיעה ביריב המקנה נקודה לסייף.
¹⁰ <https://ahfi.org/weapon-descriptions/foil-fioretto-floretfleuret>

מיידית לכלי נשק. הסייף הישראלי, אם כן, יבחר בסגנון הסיוף המועדף עליו: חרב, דְּקָר או סִיפָן.
לפיכך, לאור העובדה כי ה"פלורט" מבחינת תפקידו ככלי סוף אינו אלא כלי אימונים בלבד, וכן על סמך ההיבטים הלקסיקו-סמנטיים שהוצגו כאן ולפי מראהו הדומה לפרח הסייפן, אנו מציעים לקבוע את המונח סִיפָן לכלי סוף זה.

מקורות

- אלוף, יי (1969). *הספורט בעברית*. נ. טברסקי.
- בורנשטיין, רי (2013). *מלחמת השפות ובית המדרש למורים העברי. הד האולפן החדש, 100, 22-34*.
- בן שושן, אי (1970). *המילון החדש*. קריית ספר.
- גיל, עי וכרמי, אי (1979). *דו-שיח על מונח. החינוך הגופני והספורט, 6, 24-25*.
- גרזובסקי, יי (1938). *מילון שימושי לשפה העברית*. דביר.
- האקדמיה ללשון העברית (תש"ל). *מלחמת השפות, לקט תעודות לתולדות ועד הלשון והאקדמיה ללשון העברית תר"ן-תש"ל ולחידוש הדיבור העברי*. עמ' 105.
- זאנה-זינגר, ני (2011). *העברית נהדרת, תולדות לשוננו*. הוצאת המחברת.
- טור-סיני, ני (1962). *מילון גרמני עברי*. דביר.
- ייבין, שי (תשכ"ג). *הערות בלשניות, טי' לשוננו, כז-כח, 1-9*.
- יהלומי, שי (2019). *מתעמלים בעברית. עת-מול, 261, 11-14*.
- כהן, מי (1975). *מילון חדש עברי צרפתי*. אחיאסף.
- כהן, מי (1979). *מילון חדש עברי צרפתי*. אחיאסף.
- כרמי, אי (1969). *תקנות לתחרויות הסיוף של ההתאחדות הבינלאומית לסיוף, לספורט ורשות הספורט*.
- כרמי, אי (2013א). *מדורקב לסיוף מודרני. זמנים, 121, 36-43*.
- כרמי, אי (2013ב). *ספורט בהגירה*. רסלינג.
- מאיו, אי (1983). *מונחים או אילתורים. החינוך הגופני והספורט, 2, 4-6*.
- ניר, רי (תש"ן). *יחידה 11, מבוא לבלשנות*. האוניברסיטה הפתוחה.
- ניר, רי (תשנ"ג). *דרכי היצירה המילונית בעברית בת-זמננו*. האוניברסיטה הפתוחה.
- ניר, רי (2003). *מילים מחודשות וסיכויי קליטתן בשימוש*. בתוך יי שלזינגר ומי מוציניק (עורכים), *למד לאיל"ש* (עמ' 184-191). הוצאת צבעונים.
- נשרי, צי (1970). *לקסיקון מונחי החינוך הגופני*. הוצאת המחבר.
- נשרי, צי, גולדשמיט, אי"צי וזונשטיין, רי (1913). *שערי ההתעמלות*. מרכז אגודת המורים וההסתדרות להתעמלות 'מכבי' בארץ ישראל.

פליקס, יי (תש"ד). כלי הבקר והמחרשה ושמותיהם בסיפרות חז"ל. לשוננו, כד, 156-137.

שביט, יי (1983). חינוך ותרבות ביישוב החדש: מצביון מסורת-חרדי ללאומיות עברית ארץ-ישראלית. בתוך יי בן אריה ויי ברטל (עורכים), ההיסטוריה של ארץ ישראל, שלהי התקופה העות'מאנית (1799-1919) (עמ' 306-315), כרך שמיני. יד בן-צבי.

Cohen, R. (2002). *By the sword*. Random House.

Garret, M. R., Kaidanov, G. E., & Pezza, A. G. (1994). *Foil, saber, and epee fencing*. Pennsylvania University Press.

מילונים:

Černý, J. (1976). *Coptic etymological dictionary*. Cambridge University Press.

Gelb, I. J. (1956). *The Assyrian dictionary of the oriental institute of the university of Chicago*. Published by the Oriental Institute.

Hoftijzer, J., & Jongeling, K. (1995). *Dictionary of the north-west semitic inscriptions*. Part one, Brill

Hornby, A. S. (1979). *Oxford advanced learner's dictionary of current English*. Oxford University Press.

Lane, E. W., & In Lane-Poole, S. (1955). *Arabic-English lexicon*. F. Ungar Pub. Co.

Leslau, W. (1976). *Concise Amharic dictionary*. University of California Press.

Orel, V. E., & Stolbova, O. V. (1995). *Hamito-semitic etymological dictionary: Materials for a reconstruction*. E. J. Brill.